

'בזכות השכחה'

בישראל מתנהל מאבק בין הישראלים לבין היהודים, בין הישראליות כזהות פוליטית-אזרחית (פוסט-ציונית) לבין היהודיות כזהות אתנית-תרבותית (ניאו-ציונית). זהו מאבק על הזיכרון הקולקטיבי, על הלוח ועל המפה. במאבק זה יוכרע גורלה של החברה הישראלית במאה הבאה: דמוקרטיה או יהודית.

אורי רם

– מה קרה בבחירות האלה?

שמעון פרס: אנחנו הפסדנו...

– מי זה אנחנו?

שמעון פרס: אנחנו, זה הישראלים.

– ומי ניצח?

שמעון פרס: כל מי שאין לו מנטליות ישראלית.

– ומי אלה?

שמעון פרס: תקרא לזה יהודים (בן-סימון 1997, 13).

בישראל מתנהל מאבק תרבותי על הזיכרון הקולקטיבי, על הלוח ועל המפה. זה מאבק בין שלוש תפיסות היסטוריות עיקריות: תפיסת ההיסטוריה ריה הלאומית, המקפלת בחובה את הסתירה הבלתי פתורה בין דמוקרטיה ליהודיות; תפיסת ההיסטוריה הלאומנית, הפותרת את הסתירה באמצעות ויתור על עתיד דמוקרטי; ותפיסת ההיסטוריה האזרחנית, הפותרת את הסתירה באמצעות ויתור על עבר אתני. זוהי התנצחות בין עבר המבקש לקבור את העתיד, לבין עתיד המבקש להתנער מן העבר. זוהי הבחירה: עבר מיוסר או עתיד סביר. את המראה הזו הציב בפנינו, לפני עשור, יהודה אלקנה במאמרו "בזכות השכחה" (אלקנה 1988). למרבה הרעה, העבר מתעקש שלא לעבור, והעתיד מתקשה לפיכך להגיע. על גלגולו של מהלך מורכב זה ידובר כאן.

צובה

לצובה שבפאתי ירושלים מקום של כבוד בתולדות הציור הישראלי. נופי צובה צוירו שוב ושוב, בשנות השבעים והשמונים, על ידי יוסף זריצקי. את הנוף שנשקף אל חלונות הסטודיו ה"פריסאי", שבנה בקיבוץ פלמ"ח-צובה, הפך זריצקי במחולו לציור לירי מופשט, ל"מושג של נוף ישראלי, להתגלמות האור הארץ-ישראלי המסנוור, למפגש החשוף, הבלתי אמצעי, עם הטבע, למעקב אחרי עונות השנה, אור וצל, זריחה ושקיעה" (תמיר 1995). בשנות התשעים התבונן האמן לארי אברמסון באותו נוף, ולנגד

עיניו הבליוח, כאילו עלו באוב, שרידי בתים נטושים של הכפר הערבי טובה שהיה במקום עד 1948. השילוט הרשמי הקיים היום במקום מפנה את המבקר להר צובה, כחלק מן הטבע, לקרב צובה, כחלק ממורשת הקוממיות, ולתל צובה, כחלק מתולדות ארץ-ישראל. רק המבין יבין את המשפט הסתום המופיע באחד השלטים: "רבים מבתי הכפר עדיין עומדים על תלם". עדיין. והמבין יילך ויעיין בספרו של ואליד חלידי על "כל מה שנותר" מן הכפרים הפלסטיניים (Khalidi 1992). יצחק לאור תיאר את המנגנונים התמנוניים, שקברו את זכר העבר הקרוב תחת מעטה השכחה: שתיקת מדינה, שתיקת אקדמיה, שתיקת היסטוריונים, ספרות מטעם, יערות קרן קיימת, שלטים לזכר תורמים, מושבי עולים. גם יישובים עתיקים מימי בית שני התגלו, או שוערו... מסגדים נעלמו כמעט בכל מקום, מעין סימנים של שפה אסורה... את החורים הריקים מילאו לא רק יערות אילמים אלא גם חידוני תנ"ך וידיעת הארץ, ו"מורשת קרב" של צה"ל, וטיולים שנתיים וטיולים של מועצות פועלים, טיולים "בעקבות לחמים". מנגנונים אידיאולוגיים כמו "החברה להגנת הטבע", או כתבי-עת ל"תולדות ארץ-ישראל"... (לאור 1995, 130).

אבל אברמסון ראה מבעד למסך הזה ולנגד עיניו הצטיירה מפה כפולה: בתי הקיבוץ הישראלי מעל, וחורבות הכפר הפלסטיני מתחת; הטבע מעל, וההיסטוריה מתחת. את העבודה שנבעה מכפל מבט זה כינה אברמסון בכתיבה פונטית tsooba, מתוך בקשה אחר ייצוג לשוני נקי מסמנטיקה פוליטית, עברית או ערבית. אך, כפי שכותבת טלי תמיר, אוצרת התערוכה צובה: הפשטה ועינובון, "זהו צליל בלתי קיים במציאות שבה השפה, כמו הראייה, אינה יכולה להתקיים במרחב ניטרלי, ולפרוק מעצמה מטענים נלווים" (תמיר 1995). סדרת העבודות של אברמסון מנסה להתמודד עם שכבות השכחה והבלחות הזיכרון שבנופי אותה tsooba. אל כל ציור שמן של נוף הכפר, שהשלים האמן, הוא הצמיד גיליון של נייר עיתון, מתוך העמוד הראשון של חבשנת. לאחר מכן קילף את הנייר, ונותר עם שני תוצרים מקבילים: הציור המקולף, פגום אך כזה שעדיין

ניתן לזהות בו את תמונת הכפר; וגיליונות עיתון הנושאים, בצורת כתמי צבע, מעין תמונת ראי של הציור המשובש ואף קטעים מהוהים מחדשות האתמול. מסבירה תמיר:

התהליך המחיקה צמצם פרטים, שיטח את הציור, והביא לבסוף למצב ביניים בין ריאליזם להפשטה, בדומה לציור של זריצקי. אך ההפשטה המכאנית, שאברמסון השיג באמצעות ההטבעה והקילוף של נייר העיתון, היא הפשטה נעדרת גלורפיקציה. ...התהליך קילוף הנייר יצר עכירות חסרת תקנה. במעמדם הסופי הפכו הציורים עצמם למעין שרידים של ציור, המתקיימים בין מצב של משטח הנושא עליו עקבות של ציור לבין מצב מחוק, הנוטה להיעלמות. מצב זה הוא מטאפורי לקיום האמביוולנטי של שרידי הכפר הנטוש (שם).

צובה היא לב הסכסוך הישראלי-פלסטיני...

לאומיות

המתיישבים הציונים, אלה שכינו עצמם עברים, לא שכחו לזכור את הגולה היהודית; אדרבה, הם זכרו היטב לשכוח אותה. רק כך יכלו לשחרר את עצמם ממה שעמד למכשול בדרך כיבוש הקרקע והעבודה שלהם. יודקה של הזו סיתת בלשונה: "אני מתנגד להיסטוריה היהודית; מתנגד לה. זאת אומרת, איני מקבל אותה... אני לא מכבד אותה!" יודקה ביקש לשכוח "גזירות, עלילות, רדיפות, וקידוש השם. ועוד הפעם גזירות, עלילות, רדיפות וקידוש השם. ועוד הפעם ועוד הפעם ועוד ועוד..." ויודקה ביקש לזכור "מעשים ועלילות גדולות, גיבורים, לוחמים וכובשים עזי לב ועזי נפש. במלה אחת, עולם מלא גבורה" (הזו 150-151). ובמשפט טעון בעט יודקה את ההיסטוריה אל מחוץ למגרש המשחקים: "חבר'ה! לנו אין היסטוריה! מיום שגלינו מארצנו אנחנו עם בלי היסטוריה. אתם פטורים. לכו לשחק בכדור-רגל". אגב, יודקה לא ממש אמר את זה לנוער; הוא רק "היה אומר" להם, כדרך הדור-משמעות המאפיינת את ההכרה ההיסטורית הלאומית החילונית.

הנה כל מפת הזיכרון והשכחה של הצינונות על רגל אחת. ומסקנתו של יודקה: הצינונות אינה המשכה של היהדות אלא מרידה בה. הוא מביע זאת בלשונו הברזלית, טוב יותר מכל מלומד וחוקר, לפניו ואחריו:

הצינונות מתחילה ממקום הריסת היהדות... הצינונות לא המשך, לא רפואה למכה. שטויות! היא עקירה והריסה, היא ההיפך ממה שהיה, הסוף... כמעט שאין לה חלק עם העם, תנועה לא-עממית בהחלט... גרעין של עם אחר... ארץ-ישראל זה כבר לא יהדות. כבר אפילו עכשיו, כל שכן לעתיד לבוא... [הצינונות] היא לא המשך, היא אחרת, מיוחדת לעצמה, היא כמעט עניין לא-יהודי, כמעט בהחלט לא-יהודי (שם, 160-162).

בחוכמה שלאחר מעשה נראה כי יודקה הקדים לגזור ש"ארץ-ישראל זה כבר לא יהדות". היום דומה כי יהדות בישראל אינה אלא ארץ, ותו לא. עד כדי כך התהפכו היוצרות. אך מהיכן שיודקה דיבר הוא ידע היטב מה

אמר. הוא ביטא את האתוס המרכזי של הצינונות היישובית ואחר כך הממלכתית, שהימין וגם השמאל הצינוני חלקו אותו ולא חלקו עליו. גם כאשר המציאות היתה עמומה ומורכבת יותר, זה היה "עמוד האש". מכאן נובעת שכחת התורה שבעל-פה וזכירת התנ"ך (רם 1997); שפירא (1994); מכאן שכחת השמות היהודיים וזכירת השמות העבריים; מכאן שכחת יבנה וזכירת ברכובבא (זרובבל 1994); מכאן שכחת השואה וזכירת הגבורה (זרטל 1994; צוקרמן 1994). האתוס הצינוני הזה, על הזיכרון והשכחה שבו, היה לתרבות הישראלית, תרבות ה"צבר" (אלמוג 1997).

ה"כנענים", האידיאולוגים הרדיקלים של "הנוער העברי", הביאו את ההנחות הסמויות והלכיות הרוח העמומים של התרבות העברית-ישראלית לידי ביטוי מפורש וניסוח ברור (שביט 1984); כה מפורש וכה ברור עד שהתנועה הצינונית, יולדת התחייה העברית, התבעתה מיוצא חלציה זה והתנערה ממנו, שמא ידבק בה הרב (חבר 1996). אצל הכנענים היתה שלילת הגלות של הצינונות לכדי שלילת היהדות הגלותית, ובעבורם היה העם העברי החדש שנוצר בארץ-ישראל המשכו של העם העברי הקדום שחי בארץ כנען. הם ביקשו לשכוח אלפיים שנות גלות יהודית ולזכור עשרות שנות מלכות עברית. במונחים של חקר הלאומיות בזמננו, הם הציעו להשיל את האתוס הלאומי האתני היהודי, ולעטות תחתיו אתוס לאומי טריטוריאלי עברי (שאליו יסופחו ה"תושבים" המקוריים) (עברון 1988; זנד בקובץ זה). אם לשונו של יודקה מסתתרת כמפסלת, הרי לשונו של רטוש מבתרת כסכין:

סבך הדורות של היהדות אי-אפשר להתיר אותו – אותו אפשר רק לחתוך. ואתה, בן המולדת, יכול לחתוך אותו. בשבילך בן המולדת, זרים הם כל אלה – ולזר. ועם שתנער מעליך את כל אלה יקום ויחיה לפניך עולם חדש. העולם הקדמון והעז של אבותינו הגדולים. בני הארץ הזאת מאז. מעט מעט ישור מנגד עיניך ערפל הפזורה היהודית החוצץ בינך לבין ארצך ולבין עברך (רטוש [1943] 1982, 35-36).

אף כי בתקופת המדינה נעשה ניסיון מטעם המוסדות הרשמיים לשעתק את התרבות הישראלית תחת המעטה החדש של הממלכתיות – אותה דת-מדינה (להבדיל מדת-לאום) בן-גוריונית – הרי "הפרויקט העברי" בא לקצו בשנות החמישים. כמה גורמים הביאו לקצו, ביניהם שואת יהודי אירופה וקליטת חלק מפליטי השואה בארץ, והעלאת יהודי ארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה לישראל. אלה וגם אלה לא התחנכו על ברכי התרבות העברית (וזו היתה להם לזר, אם להפוך את רטוש על ראשו), והביאו עמם לארץ את זהויותיהם היהודית והאחרות למיניהן, זהויות שהיו בהן מרכיבים רבים ומגוונים, ורק מרכיב ציוני מצומצם, אם בכלל. כדי להתיר אומה היה על המדינה לפנות למכנה משותף רחב ככל האפשר, המכנה המשותף היהודי (יחיא וליבמן 1984). משפט אייכמן היה ציון דרך חשוב במעבר מן העבריות אל היהודיות בישראל.

למען האמת, יותר משהיתה זו חזרה ליהדות או ליהודיות לשמן, התגלעו כאן הסתירות הפנימיות של המהלך הקולוניאלי הצינוני, אשר

אילן רונן: פרשת המרד הגדול וחורבן בית שני; זעבה, מחזה מאת משה שמיר וחנן כלב, בבימוי ניקול קאסל, בתיאטרון הצועני של משה איבגי; גלגולה של מצוקה במשפחה אחת במשך שני דורות. > יוצאים לאקרנים: על חבל בק, סרטה של מיכל בת אדם; סופו של מילטון לוי, סרטו של נסים דיין, עם דב גליקמן ואושיק לוי.

ב'מרחב', עורך ראשי מקסים גילן, עורך חיים ברעם, גיליון 3-4, קיץ 1981.

יוני >3 מרדכי גור מטיח כלפי תומכי ליכוד המשבשים עצרת בחירות של המערך בגן סאקר בירושלים: "נדפוק אתכם כמו שדפקנו את הערבים". >7 חיל האוויר הישראלי מפציץ כור גרעיני באוסירק שבעיראק. הכור נהרס והמטוסים שבים בשלום. מנחם בגין לאחר ההפצצה: "פעולת חיל האוויר הצילה את ישראל משואה שנייה... הוסרה החרב מעל צווארו של העם היהודי". >14 התפרעות אלימה של אוהדי ליכוד באספת בחירות של המערך בפתח תקוה. המתפרעים משליכים עגבניות לעבר ח"כ שמעון פרס, מחבלים במכוניות ומתעמתים עם השוטרים. >19 ישעיהו בן-פורת כותב ב**ידיעות אחרונות** על מנחם בגין: "בגין של שנות החמישים... חי וקיים. זהו בגין של כיכרות, אספות המוניות, בגין חוצב להבות המסית את האספסוף... לפתע קם לתחייה, בטוח, יהיר, שחצן ורברבן מעל גגות של בתי קולנוע, כאשר מולו המון מריע ושואג". >24 מתקיים עימות טלוויזיוני בין שמעון פרס למנחם בגין, לקראת הבחירות לכנסת. >26 דודו טופז באספת בחירות של המערך בכיכר מלכי ישראל: "הצ'ח'חים שנמצאים במצודת זאב הם בקושי שין גימלים, כאן נמצאים החיילים ומפקדי היחידות הקרביות". כעבור יומיים יגיב בגין בעצרת הליכוד, באותו מקום: "בני עדות המזרח שלנו היו גיבורים! יש ביניהם עולי הגרדום! הם הלכו לבתי סוהר, למחנות ריכוז. יהודים! אחים לוחמים! ויעמוד פה שחקן שכיר של המערך ויקלל?... ואתה תגיד בפני הקהל הפרוע של המערך צ'ח'ח'חים?... רק... שין גימלים?... איש לא פגע בעדות המזרח כמו המערך". >30 בחירות לכנסת העשירית: הליכוד - 48 מנדטים; המערך - 47; המפד"ל - 6; אגודת ישראל וחד"ש - 4 כל אחת; התחייה ותמ"י - 3 כל אחת; תל"מ (יגאל הורוביץ) ושינוי - 2 כל אחת; רצ - 1. + כרוח חתום על ידי ארגון "טרור נגד טרור" נשלח אל חברי של"י בקיבוצים: "אחרי הבחירות נבוא לגמור אתכם חשבון. אנחנו נתלה את כולכם על העצים ואת נשותיכם נאנוס... מוות לשל"י מפלגת הבוגדים, מוות לקיבוץ הבוגדים". > רואים אור: הקרב על השלום, מאת עזר ויצמן; סיפור שיחות השלום עם מצרים בקמפ דייוויד; בית בקה"ב, מאת נגיב מחפוז, בתרגום סמי מיכאל; אל ארצך אל מולדתך, מאת עמוס קינן; יורים ובוכים, מאת נחום ברנע; אוסף מרשימותיו שהתפרסמו בעיתון דבב; האי בכחוב הציפורים, מאת אורי אורלב; סיפור ילדים על רקע השואה; צמח בב, רומן מאת נעמי פרנקל. > בגיליון 14 של סימן קריאה מתפרסם תרגום למאמרו של אדוארד סעיד, "ציונות מנקודת הראות של קורבנותיה", ותגובה של יגאל עילם; נילי נוימן משוחחת עם מיכל נאמן על סימון גבולות וחצייתם. > אמנים מציגים זהות פוליטית, בגלריה הקיבוץ בתל-אביב. > יוכבד וינפלד מציגה אמנות גוף, בגלריה גורדון. > מסיבת פורים של אדם בן-כלב, מחזה על פי ספרו של יורם קניוק, בבימוי נולה צ'לטון, בביצוע קבוצת התיאטרון, נוה צדק.

יולי >2 מתחילה הקרנת סדרת הטלוויזיה הנבחרים של חיים יבין: דיוקנם של חברי כנסת חדשים שנבחרו בבחירות 1981. >10 שבוע של חילופי אש כבדים בצפון. המחבלים מפגיזים את קרית שמונה ואת נהריה; חמישה אזרחים ישראלים נהרגים וחמישים נפצעים. מטוסי חיל האוויר מפציצים בלבנון. בהתערבות אמריקנית מושגת הפסקת אש. הבנות ראשונות בין ממשלת ישראל לאש"ף. הפסקת האש תישמר עד יוני 1982.

+ עיתון השמאל במבחן, שבעריכת מקסים גילן וחיים ברעם, מפרסם תמונות של ילדים שרופים וחסרי גפיים; תוצאה של הפצצת חיל האוויר בביירות. בשער העיתון: קריקטורה של אריאל שרון המטפס על ערימת גוויות בדרך למשרד הביטחון. > "מרד עדות המזרח", סדרת כתבות ב**ידיעות אחרונות** על ההתערורות העדתית במערכת הבחירות האחרונה. > רואים אור: על הגשבר הצב, מסות בעליפה מאת אבא קובנר; לטאה מכושפת, קובץ שירים של אילן שיינפלד; שאלת פלסטין, מאת אדוארד סעיד, בהוצאת מפרש; הנישוף, הוצאה מחודשת של סיפורי נסים אלוני. > שרה ברייטברג-סמל מציגה ציורים של מנשה קדישמן במוזיאון תל-אביב; דוד טרנקובר מציג כרזות בתערוכה בגלריה

הכיל מלכתחילה נוגדנים ל"נורמליזציה" של הלאומיות הישראלית. היתה כאן הבניה מחודשת של המסמן "יהודי", במשמעות העליונה שיש לו בתרבות הפוליטית בישראל: "יהודי" הוא קודם כל מי שאינו ערבי, יהודי פירושו "לא-ערבי". הערבי היה לאחר המשמעותי של העצמי היהודי. שהרי, הלאומיות החילונית העברית צפנה בקרבה תמיד באופן עמום ומודחק את היהדות, אשר סיפקה לה את הצידוק למעשה הקולוניז-ציה שלה. ההגירה ל"פלשתינה" וההתנחלות בה, סיגול השפה העברית, ההתעלמות מתושבי הארץ הערבים, ואחר כך נישול רבים מהם ודחיקת הנותרים לשולי החברה הנוצרת, ויחד עם אלה, המאמץ להתוות את הגבולות של האום החדש ומדינתו – כל אלה דרשו מלכתחילה הליכה על החבל הדק שבין דתיות יהודית ולאומיות ישראלית (קימלינג 1994). אמנם, גם היהודים מאירופה נדרשו "לזכור ולשכוח" במתכונת הלאומית, אך לגבי היהודים מארצות האיסלאם היתה לאילוף זה משמעות נוספת וכאובה במיוחד. היהודים מאירופה הרי היו ממילא "לא-ערבים", אך היהודים מארצות ערב נתבעו לאבד את זהותם. הם הוגדרו מחדש כ"עדות המזרח", והשמות, השפה, המוסיקה, הספרות, אורח החיים, כל מה שהיה נגוע בערבייות, נהפך לאסור, לגילוי זהותי של האויב (שוחט 1993; שנהב 1996).

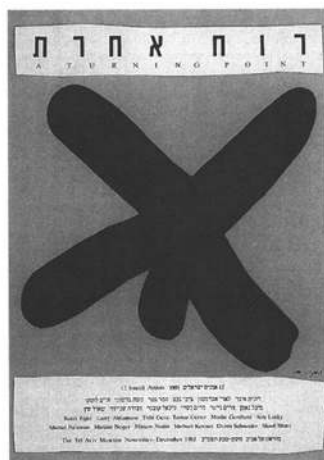
בשלהי שנות השישים ובשנות השבעים והשמונים חל שינוי בדפוס הזיכרון והשכחה הקולקטיביים בישראל. שינוי זה נגרם בעיניים של כמה גורמים: החרפת הניגודים הפנימיים בין ממדי הזהות הקולקטיבית, עליית כוחם הפוליטי של המהגרים היהודים משנות החמישים (אשכנזים ומזרחים גם יחד), השליטה הישראלית החדשה על "ארץ-ישראל השלמה", ובתוכה דיכוי האוכלוסייה הפלסטינית והמאבק עמה, ולבסוף – עליית מעמד בינוני אינדיבידואליסטי חדש בעל אוריינטציה מערבית. כל אלה הביאו לשינויים מרחיקי לכת בייצוגי המרחב והזמן בהכרה הקולק-טיבית. יהדות מזרח אירופה נשמדה בשואה. חלף זמנו של המאבק בין הפרדיגמות היהודיות המזרח אירופיות העיקריות שהתמודדו על הזמן ועל המרחב, על הלוח ועל המפה, על הזיכרון ועל השכחה: הלאומיות הציונית מזה והאנטי ציונות של האורתודוקסיה החרדית וההטרודוקסיה המרקסיסטית מזה. מדינת ישראל היתה לעובדה קיימת והפלסטינים עדיין חיים את תולדות האסון הלאומי שהומט עליהם. בישראל של היום הבחירה היא בין שתי פרדיגמות אחרות: הפרדיגמה הלאומנית והפר-דיגמה האזרחנית. אף כי אלה סמנים קיצוניים בלבד, הרי הם מגדירים מחדש את גבולות השדה.

לאומנות

הנאיא-ציונות מפרשת מחדש את הציונות ואת היהדות ומתיכה אותן זו בזו, תוך שהיא מתיקה את הקדושה מן האלוהות המופשטת אל המרחב ואל הזמן המוחשיים. הארץ הקדושה והעם הנבחר היו לעיקרי האמונה הדתית-לאומית החדשה. זו נוצקה בתקופת היישוב בבית מדרשו של הרב קוק, חלחלה בתקופת המדינה לתנועת בני עקיבא של המפד"ל וטופחה

בשנות השישים והשבעים בישיבות ההסדר שהיו קשורות אליה; לבסוף, אמונה זו פרצה בשטף אדיר לאחר מלחמת 1967, ושבה והתעצמה לאחר מלחמת 1973. היא נקלטה על רקע המבנה הפנימי המורכב של ההכרה ההיסטורית הלאומית בישראל, כמתואר לעיל. על התרבות והאידיאולו-גיה של גוש אמונים כבר נכתב רבות. ענייננו כאן הוא דווקא בפרדיגמת ההיסטוריה הדתית-לאומית.

פרדיגמת ההיסטוריה הדתית-לאומית קיבלה את אחד הביטויים היותר מזוקקים שלה בספר ציונות של ציון (הראל-פיש 1982). המחבר, הראל-פיש, הוא פרופסור ורקטור לשעבר של אוניברסיטת בר-אילן, שהיה ממקימי תנועת ארץ-ישראל השלמה וחבר משלחת ישראל לאו"ם בממשלת בגין. בעוד שלארי אברמסון מתחבט בבעיית "המפה הכפולה", הפלסטינית מזה והישראלית מזה, הראל-פיש מוטרד מבעיית "הלוח הכפול", הכלל-אנושי מזה והיהודי מזה. הראל-פיש מזהה בציונות "לוח כפול", כלומר, שתי תפיסות שונות של זמן היסטורי, ובהתאמה, שתי תפיסות שונות של מהות הלאומיות: מצד אחד ציונות פוליטית של "הוגי תוכניות פוליטיות שחשבו במונחים של בסיס טריטוריאלי לשם נורמליז-ציה של מצב היהודים", ומצד אחר "ציונות של ציון", שבעבורה "נועד הפתרון הזה [הציוני] להיות התגשמות של היהדות מתוך הכרה במסורת-רין שלה; הוא נועד להיות שיבה למשימות ולמקורות הנשגבים" (שם, 11). לפי הראל-פיש, מהלך ההיסטוריה הציונית הוא מהלך של השתחר-רות מן "הלוח הכפול", עד כדי התנערות מן הלוח הזר ודבקות מוחלטת בלוח היהודי. מהלך זה התרחש בשלושה "רגעי אמת". רגע האמת הראשון היה השואה, אשר בה נתגלתה בוגדנותה של האנושות ואי-היתכנותן של קדמה ונאורות כלל-אנושיות, שבהן ימצא ממילא פתרון למצוקות היהודים. "ניטל עוקצו, אם אפשר לומר כך, של לוח השנה הלא-יהודי" (שם, 17) וניתן גט כריתות מצד הכותב ועמיתיו, אם אפשר לומר כך, לערכי ההומניזם והליברליזם של הנאורות. רגע האמת השני היה מלחמת 1967. "כאן אולי אפשר לומר שהתרחש תהליך הפוך – נתגלתה לא דלותו הרוחנית של המערב [המחבר טורח כמובן לשכוח את המערב שהביס את גרמניה הנאצית ומנע שואה גם בארץ הקודש, ואשר בו מתקיימים היום יהודים ברווחה ובשגשוג חסרי תקדים, תוך שהם מתמז-גים בסביבתם באופן הרמוני]... אלא פתע נתגלתה משמעותו המלאה של לוח השנה היהודי, הקושר אותנו לעבר המהדהד בצווי מורשתנו ולעתיד של הבטחה וגאולה" (שם). למלחמת 1967, כמו גם לאירועים היסטוריים אחרים, מייחס הראל-פיש משמעויות נסיות (ולא בכדי ניתן למלחמה זו שם המזכיר את ששת ימי הבריאה): "זה היה רגע של חווית נס, של הארת פתע. ומה שהואר היה משמעו של הקיום היהודי. פתע חיינו במלוא היסטוריית הברית שלנו. מכאן האופי המטאפיסי של מלחמת ששת הימים" (שם). כך, לא פחות ולא יותר, נהפכת היסטוריה של בשר ודם (במשמעות טרגית, במקרה זה) למטאפיסיקה, ולמעשה לאסכולוגיה. רגע האמת השלישי היה מלחמת 1973 (אכן אלוהי צבאות הוא האלוהים של גוש אמונים). השם ה"עברי" של מלחמה זו טעון במיוחד – "מלחמת

‘רוח אחרת: 12 אמנים ישראלים’. כרוזה לתערוכה במוזיאון תל־אביב לאמנות, אוצרת שרה ברייטברג־סמל, מעצב דוד טרסקובר.

גבעון. < נשים מוכות, מחזה של קבוצת התיאטרון, נוה צדק, בבימוי נולה צ’לטון; חיילים יצאו לדבר, מאת הלל מיטלפונקט, בבימוי הלל נאמן, בהפקת “תיאטרון המסכות”: דילמה של קבוצת חיילים בלבנון הלוקחת שבוי בלב שטח אויב. < ערב “גל חדש” מתקיים במועדון צוותא בתל־אביב: סרטים קצרים של דורון אייל (שולץ); הופעות של כרומזום, להקתו של רמי פורטיס, ושל להקת קילר הלוהטת מחיפה.

אוגוסט 3 < חרדים מפגינים נגד החפירות הארכיאולוגיות בעיר דוד; בג”ץ מורה להמשיך בחפירות. 5 < מנחם בגין מציג את ממשלתו בכנסת: אריאל שרון שר הביטחון, יצחק שמיר, שר החוץ, אהרן אבוּחצירא – שר העבודה והרווחה. 11 < חרדים מחללים את קבריהם של הרצל ושל הנשיא בן־צבי במחאה על חילול קברים, לטענתם, בחפירות עיר דוד. 19 < “מרד” מזרחים במפלגת העבודה: חברי כנסת מזרחים מתלוננים על קיפוח בחלוקת המקומות בוועדות הכנסת. + כתבי־העת קולנוע 81 מפרסם רבי־שיח של אנשי קולנוע על הקולנוע הישראלי בשנות השישים ובשנות השמונים: “פשוט היינו יחד בצבא”; אורי קליין משוחח עם דוד פרלוב על סרטו יומן. < אחבון הפועלים, מחזה מאת יהושע סובול, מוצג בבית לסין, בבימוי נולה צ’לטון וגדי רול; סלומון גריב, מאת חנוך לוין, מוצג בצוותא, בבימוי חנן שניר. < תערוכות קיץ: יצחק דנציג, תערוכה רטרוספקטיבית במוזיאון ישראל; ציבי גבע, רפי לביא, יגאל תומרקין ומשה גרשוני בתערוכה קבוצתית בגלריה שנער; דן בן־אמוץ מציג עבודות חדשות בתערוכה בן־אמוץ בגלריה 13 וחצי ביפו. < מופיעים: חצות, תקליט של שלמה ארצי; בציר־טוב, תקליט של אילן וירצברג ושמעון גלבץ, לחנים לשירים של יונה וולך.

ספטמבר 18 < מסך הטלוויזיה הישראלית מואפל לשלוש דקות, במחאה על החלטת יוסף לפיד, מנכ”ל רשות השידור, לפסול כתבה על שלושה מחזות שמציגים את צה”ל באור ביקורתי. הכתבה נועדה לשידור בתוכנית השבוע: יומן אינרנש. < בקיבוץ הגושרים נערכת “סולחה” בין קיבוצי הגליל לראשי סניף הליכוד בקרית שמונה, בעקבות אירועי הבחירות.

+ רואים אור: פרקים בהגותו החברתית של מרטין בובר: יחיד, חברותא וסוציאליזם, מאת אברהם יסעור; בשכונות כמעט טובה, קובץ שירים מאת מוטי בהרב; מגדלים פורחים, סיפורים מאת רן אדליסט. < גבי בן־ז’נו מציג עבודות חדשות בגלריה שנער; מיכאל דרוקס מציג בגלריה גורדון; בוקי שוורץ בגלריה ג’ולי מ.

אוקטובר 1 < בראיון רדיו מכנה ראש הממשלה, מנחם בגין, את הקיבוצניקים “המיליונרים המתנשאים”. < מוצא צו ריתוק, מתוקף תקנות שעת חירום, נגד צאלח מוחמד בראנסי, ממייסדי תנועת אל ארד, האוסר עליו לצאת מכפרו טייבה. 5 < נשיא מצרים, אנואר סאדאת, נרצח, בעת מצעד צבאי בקהיר, בידי קיצונים מוסלמים המתנגדים למדיניות השלום שלו. ישראל אלדד יכתוב לבגין בדיעות אחרונות, ב־16 בחודש; יציע לו לראות ברצח “פתח הצלה, פתח המוצא ממלכודת ‘השלום’ ששמו הסכם קמפ דייוויד”. 15 < ניצולי שואה מפגינים על יד היכל התרבות, במחאה על כוונת התזמורת הפילהרמונית לבצע יצירות של ריכרד ואגנר. קטע מתוך האופרה טביסטיאן ואיזולדה מנוגן למרות המחאות. בעיתונים יתנהל ויכוח ציבורי על תרבות המוסיקה ועל התחשבות ברגשות הציבור. התזמורת תיחשף לאיומים, שיתרעו מפני פיצוץ היכל התרבות, והנהלתה תחליט שלא לשוב ולבצע את יצירות ואגנר. 16 < מת משה דיין. 22 < אלי תבור כותב בדיעות אחרונות, על שידור טלוויזיה של על־הדשא בגבע, תוכנית מ”שירי אמא רוסיה בלבוש עברי” עם שרה־ל שרון: “אטימות והתנשאות של חניכי התרבות המערבית, המשוכנעים בתום לב שהתרבות, שהם מוצריה, היא נעלה ועדיפה על זו המזרחית, המפגרת והפרימיטיבית בעיניהם”.

+ רואים אור: מוט, קובץ שירים מאת אהרן שבתאי; יהודים וערבים בארץ־ישראל, מבחר מדברי מרטין בובר, א.ד. גורדון ותעודות איחוד, בעריכת אברהם יסעור; אבץ בחוקה, רומן בסיפורים מאת יצחק בן־נר. < תערוכה של יעקב מישורי

יום הכיפורים"; שכן, "זו לא היתה כל כך פעולת תוקפנות כמו פעולה של חילול השם" (שם, 22-23):

כל יהודי, כל ישראלי יודע עד לשד עצמותיו כי זו היתה המלחמה של יום הכיפורים, של יום התשובה הגדול. היא המלחמה המחזירה אותנו לעצמיותנו הפנימית... עם שיש לו לוח שנה הנמשך מן הבריאה דרך היסורים והסערות של ההווה, דרך מדבר שבו רק עמוד האש ועמוד הענן מציינים את הנהיגה לעתיד... היה גם המימד המטאפיסי... זוהי מלחמה דתית, הציר נים שבאו להתיישב בציון סירבו מאז ומתמיד להכיר בכך (שם, 20-21).

הלקח ההיסטורי משלושת "רגעי האמת" הללו ברור: "נותר רק לוח שנה אחד: הלוח היהודי". בלוח השנה הניאורציוני אין ההווה קיים בזכות עצמו, ואין הפרטים חיים בזכות עצמם, אלא ההווה והחיים הם חוליה המקשרת בין העבר העתיק לבין העתיד המשיחי של הקולקטיב הנצחי. הציונות החילונית מתגלה כשלב במימוש תוכנית קוסמית. מבלי דעת, היא תורמת לקידום המשיחיות היהודית, שהיא היא הכוח המניע הסמוי בה. חולשתה בכך, ש"הצעיר הישראלי התחנך על האמונה שישאל היא מדינה ככל המדינות; להיות ישראלי הוא ביסודו של דבר כמו להיות צרפתי או הולנדי" (שם, 33). אך רגעי האמת חושפים את מופרכותה של תפיסה כזו של "נורמליות". בלוח השנה היהודי, אין צורך לומר, מופיעים הפלסטינים כ"אנטי אומה" – אומה "שאין לה קיום בזכות עצמה" (שם, 142) וממילא גם אין לה תביעה מוצדקת כלשהי על הארץ הזאת. הסכסוך המזרחי תיכוני מופיע בו, לפיכך, כ"המשך מלחמתו של היטלר ביהודים" (שם, 152).

אזרחנות

חודשים ספורים לאחר פרוץ האינתיפאדה, ובהקשר ישיר לאירוע זה, פרסם פרופסור יהודה אלקנה מאמר קצרצר בעיתון הארץ, בכתרת "בזכות השכחה" (אלקנה 1988). אלקנה הוא מייסד המכון להיסטוריה ולפילוסופיה של המדעים והרעיונות ע"ש כהן באוניברסיטת תל-אביב, ובעבר כיהן כראש מכון ון ליר בירושלים, וכן איש תנועת השלום הישראלית. בלשון מתונה ומדודה, אך חדה וברורה, הציב אלקנה יסודות לפרדיגמה ההיסטוריה הפוסט-ציונית, שהיא היפוכה של הפרדיגמה הניאורציונית שנדונה לעיל.

"כילד בן עשר נלקחתי לאושוויץ ועברתי את השואה" – כך פותח המאמר ולא מותיר מקום לספק שאין מדובר בשכחה פשוטה, רשלנית, בלתי מודעת לעצמה, אלא אדרבה: מדובר בשכחה ייעודית. מיד אחר כך מציג הכותב באופן מפוכח את הלקחים שהפיק מניסיון חייו: הברוטליות הנאצית היתה אופיינית גם לאחרים, לא רק לגרמנים; התנהגות כזו יכולה להופיע בכל עם; גם יהודים יכולים לנהוג כך; ניתן למנוע מצבים דומים באמצעות חינוך הולם ובהקשר פוליטי מתאים.

הדוּחָהּ הישיר לפרסום מאמרו של אלקנה היה שורה של "חריגים", כביכול, בהתנהגות חיילים ישראלים כלפי פלסטינים, או במלים אחרות:

מקרים חוזרים ונשנים של התעללות ברוטלית, שהגיעו לשיאם (אז) בקבורתם בחיים תחת ערימת עפר של ארבעה פלסטינים מן הכפר סאלם. העיתונות (החושפנית, החוקרת, השמאלנית, כידוע) כתבה אז בלשון נקייה על "כיסוי ערבים בעפר", ודיווחה על רס"ר אחד, שרלי דנינו, ש"כאשר הועלה הרעיון לשפוך עפר על מספר תושבים, חיך... וגם משך כל האירוע המשיך להסתכל על הנעשה וחיך" (הארץ, 3.3.1988). מה מביא ישראלים לדרגת שפלות ואכזריות כזו? שואל אלקנה. ותשובתו: "חרדה קיומית עמוקה הניזונה מפרשנות מסוימת של לקחי השואה". החרדה השואה, בעוצמה ובשיטתיות, לעומק התודעה הישראלית משתקת את יכולת היצירה הלאומית, והיא גם הסכנה הגדולה ביותר לעתיד מדינת ישראל. מנחם בגין נוקם בערפאת את השמדת הוריו בידי היטלר. שואה יהודית ואסון פלסטיני מצטלבים זה בזה:

בפעם הראשונה אני מבין את חומרת מעשינו כאשר במשך עשרות שנים שלחנו כל ילד וילד בישראל לבקר שוב ושוב ביד ושם. מה רצינו שילדים רבים יעשו בחוויה הזאת? דקלמנו באטימות מוחין ואף באטימות לב ומבלי לפרש – "זכור!" לשם מה? מה אמור הילד לעשות בזיכרונות אלה? בעבור רבים מאוד תמונות הזוועה עשויות להתפרש כקריאה לשנאה. "זכור" יכול להתפרש כקריאה לשנאה מתמשכת ועיוורת (אלקנה 1988).

מן השואה, מסביר אלקנה, הופקו שני לקחים: לקח אחד "זה לעולם לא יקרה עוד" ולקח שני "זה לעולם לא יקרה לנו עוד" (שם). המהפכה הפרדיגמטית של אלקנה דוחה את עצם החיים על פי ה"לקח", את "הלקחות ההיסטוריות" עצמה, ולא רק לקח מסוים כזה או אחר: "כל לקח חיים או תפיסת חיים שמקורה בשואה הם אסון... אסון לחברה הרוצה לחיות בשלווה יחסית ובביטחון יחסי ככל העמים" (שם).

אלקנה אינו מבטל את תפקידו של זיכרון היסטורי לאומי ככלל (הוא מדבר על "עם" ואף משתמש בתיבה "עמי" ללא בחינה ביקורתית), ואפילו לא את תפקידם הבונה של מיתוסים (הוא מחייב את המיתוסים של יציר-תיות ומצוינות). ועם זאת, הוא עורך הבחנה בין שני סוגי זיכרון לאומי ושני סוגי יחסים של קולקטיב עם העבר – יחס דמוקרטי ויחס פשיסטי:

עצם קיומה של דמוקרטיה נתון בסכנה כאשר זיכרון קורבנות העבר משתתף כגורם פעיל בתהליך הדמוקרטי. כל האידיאולוגים של משטרים פשיסטיים הבינו זאת היטב. אין זה מקרה ששיקף המחקר על גרמניה הנאצית עוסק בנושא המיתוסים הפוליטיים של הרייך השלישי. הישענות על לקחי העבר לצורך בניית העתיד, שימוש בסבל העבר לצורך בניית העתיד, שימוש בסבל העבר כטיעון פוליטי, הם כשיתוף המתים בתהליך הדמוקרטי של החיים. דמוקרטיה וסגידה לעבר אינן הולכות יד ביד. דמוקרטיה היא טיפוח ההווה והעתיד; טיפוח ה"זכור" וההתמכרות לעבר חותרים תחת יסודות הדמוקרטיה (שם).

אם חפצים חירות וחיים אנו, קובע אלקנה, עלינו לשכוח, "להתייבב לצד החיים, להתמסר לבניית עתידנו, ולא לעסוק השכם והערב בסמלים,

'סימן קריאה', גיליון 15, עורך מנחם פרי.

1981 בגלריה ג'ולי מ.; מחווה ליוסף זריצקי במחזיאון ישראל. < התשעה, קומדיה עם פזמונים מאת בני הדר, בתיאטרון חיפה, בבימוי מיכה לבינסון: על מלחמת ההתשה; מחלקה 3, כיתה 1, מחזה מאת דליק ווליניץ, בבימוי איציק ויינגרטן, בביצוע קבוצת התיאטרון, נוה צדק. < לילה במאי, מחזה מאת א.ב. יהושע, מוצג בתיאטרון חיפה, בבימוי עמית גזית. < יוצא לאקרנים סיפור אינטימי, סרטו של נדב לויתן, בהשתתפות חוה אלברשטיין. < מופיעים: חתונה לבנה, תקליט של שלום חנוך; יום שישי הניע, תקליט של להקת צלילי הכרם.

נובמבר 1 < הממשלה מחליטה לא לפנות מתנחלים מימית ומפתחת רפיח, שפלו לבתים ריקים ביישובים שאותם נדרשו לפנות לצורך השלמת הנסיגה. היועץ המשפטי לממשלה, יצחק זמיר, קורא לפנות לאלתר את הפולשים. 11 < בעקבות עתירת מועצת יש"ע לבג"ץ מפסיקה רשות השידור להשתמש בכינוי "הגדה המערבית", וממירה אותו ב"הודה ושומרון". 16 < כוחות הביטחון מפוצצים בתים של בני משפחות של נערים, החשודים בהשלכת בקבוקי תבערה בבית סחור ובבית לחם; גל מחאות נגד מדיניות הממשלה בשטחים. 28 < מאתיים סטודנטים ומרצים ישראלים מפגינים ברמאללה, בקריאה לפתוח את אוניברסיטת ביר זית. כוחות הביטחון מפזרים את המפגינים בכוח ועוצרים ארבעים ותשעה איש.

+ רואה אור ספרו של הרב עובדיה יוסף, יחונג'עת, ובו התקפה על מערכת המשפט החילונית: "התובע את חברו בבתי המשפט שלהם גדול עווננו מנשוא... כי מלבד ששופטים אלו אינם יודעים כלל דיני תורה, כבר ידוע שהם דנים על פי חוקות הגויים ורבים מהשופטים עצמם פסולים לדון על פי ההלכה". < רואה אור טוּחַן אבנים, קובץ שירים מאת דוד רוקח. < בום אחבת: שרה ברייטברג-סמל, אוצרת תערוכה קבוצתית של אמנים צעירים, במחזיאון תל-אביב. משתתפים: לארי אברמסון, רוני אייגר, ציבי גבע, תמר גטר, משה גרשוני, חיים לוסקי, מיכל נאמן, מרים ניגר, מרים נשרי, מיכאל קובנר, דבורה שניידר ושאלו שייך; שמחות 81, מיצג של האמן מוטי מזרחי והמוסיקאי אריק שפירא במחזיאון תל-אביב; < בתים בעזה, ציורים של מיכאל קובנר בגלריה בינט.

דצמבר 1 < מתיישבי ימית מסתגרים ביישוב ומקימים מתרסים בכניסותיו, כהפגנת התנגדות לפינוי הצפוי. הם יאפשרו כניסה לעיירה רק כעבור שבוע, לאחר שהשר שרון יבטיח כי יפעל למען תביעות הפיצויים שלהם. בארץ ייחס למתיישבים, ב-4 בחודש, "תאווה בצע לזהות". 8 < שביתת מסחר והתפרעויות ברצועה, במחאה על הפעלת המינהל האזרחי בעזה ועל הטלת מס ערך מוסף. בתגובה, הצבא מרתן 170 דלתות של חנויות. 15 < חוק הגולן, להחלת הריבונות הישראלית בגולן, מאושר בכנסת בתהליך מזורז של יום אחד. הדרוזים מגיבים בשביתת מסחר ובהשבתת בתי הספר לשלושה ימים. 31 < האינפלציה השנתית, שיצרה "הכלכלה הנכונה" שהנהיגו שר האוצר, יורם ארידור, ויועצו הכלכלי, ד"ר יקיר פלסנר, מסתכמת ב-116 אחוז.

+ בית מס' 14, סרט של עמוס גיתאי, שהיה מיועד להקרנה בטלוויזיה הישראלית, נגנז. הסרט מתאר את גלגולו של בית פלסטיני בשכונת בקעה: מנטישתו על ידי דייריו ב-1948, דרך אכלוסו במשפחת עולים מזרחים, ועד לשיפוצו למען כלכלן אשכנזי אמיד בידי פועלים פלסטינים. < רואים אור: מיתוס האומה וחזון המהפכה, מסות היסטוריוסופיות מאת יעקב טלמון; הספר הנוכח, קובץ שירים מאת אריה זקס. < עד מוות, מחזה על פי ספרו של עמוס עוז, מוצג בתיאטרון נוה צדק, בבימוי דוד מעיין.

1982 ינואר 1 < כתב-העת סימן קריאה מפרסם רשימת ספרים שנאסרו להפצה בשטחים הכבושים. הרשימה כוללת ספרי היסטוריה, פילוסופיה, פסיכולוגיה ושירה מקורית ומתורגמת, של מחברים כמחמוד דרוויש, תופיק זייד, ע'סאן כנפאני וסמיח אל קאסם. 7 < לאחר דיונים ממושכים, הממשלה מחליטה להיענות לדרישות מתיישבי חבל ימית ולהעלות את שיעור הפיצויים למפונים. היועץ המשפטי לממשלה, יצחק זמיר: "נשלם בדם על רתיעתה של הממשלה להתמודד עם

בטקסים ובלקחי השואה. [יש] לשרש את שליטתו של ה'זכור' ההיסטורי על חיינו" (שם). את הדיון, שאלקנה פתח על קצה המזלג, המשיך משה צוקרמן במחקר יסודי על השימוש בזכר השואה לצרכים פוליטיים בישראל (צוקרמן 1994). עם זאת, בפרק בשם "קללת השכחה" דחה צוקרמן – דחייה פוסט-ציונית משמאל, להבדיל מן הדחייה הניאו-ציונית שממין – את תביעתו הגורפת של אלקנה לשכחה, וקבע כי "לאחר אושוויץ לא ניתנה לעם היהודי 'זכות השכחה'" (שם, 31).

בשנות השמונים הופיעה בשורת הפרדיגמה ההיסטורית החדשה; בשנות התשעים היא כבר פרצה אל לב-לבו של הדיון הציבורי. במקרה שלפנינו, "אפקט הייזנברג" הפיסיקלי חל במלא תוקפו, כלומר: לדיון על הזיכרון והשכחה השפעה הכרחית על מושאי – הזיכרון והשכחה. בשנות התשעים, ההתמודדות בין הציונות, הפוסט-ציונות והניאו-ציונות על השליטה בזיכרון ובשכחה הקיבוציים היתה לאחד הממדים הבולטים בתרבות הפוליטית.

תל-אביב

אנחנו נחים בכיסאות ה"כתר פלסטיק" במרפסת השכורה במלצ'ט. מוקפים בכמויות הערב קיץ שנמס בסבלנות מסביב. שותים וודקות קפואות עם לימונדה "פריגת".

"איזה כיף שהתחיל הקיץ", דורון אומר ומתמתח.

"אביב", אני אומרת לו, "אתה קולט שעוד מעט פסח? אבא שלי רוצה שאני אבוא לירושלים".

"תסעי?"

"הוא עושה לי, בואי נהיה יהודים פעם אחת בשנה. אמרתי לו שאני צריכה לעבוד. שיהיה הוא יהודי פעם בשנה".

"בטח", אומר דורון, "כנ"ל".

האביב. אביב זה כמו שלושה סקאדים בשבילי בגלל כל הדברים הרי האסון שעבר אביבי מעולל לסרטונים שלי. קמה בבוקר ורואה את ערימות השמש, ואני כל כך מרוצה. כאילו, שמש! יש, שמש! אבל איך שיוור הערב, אני חוטפת את הבומבה: אני נכנסת לקריז של תקווה. אני מתחילה לחשוב על הגבר האחרון שאהבתי (אמיר 1995, 18–19).

חילוניות פירושה הכרה בהיעדר משמעות נתונה בעולם. חירות פירושה יצירת משמעות מתוך בחירה חופשית. דמוקרטיה היא צורת משטר המבוססת על חירות חילונית. יש סתירה עקרונית בין משטר דמוקרטי לבין אמונה קולקטיבית, בין אם היא מוגדרת כדת או כלאום (דת ולאום יכולים להתקיים כמובן במשטר דמוקרטי, אך משטר דמוקרטי אינו יכול להתקיים תוך מחויבות דתית או לאומית). דת ולאומיות מבקשות לנסוך אל ה"ריק" היחידאי הקיומי את הדפוסים המקובעים (אף שהם מומצאים לבקרים) של זיכרון קיבוצי: בין אם קיום מצוות ואמונה באל נצחי כל-יכול, ובין אם חתירה לתכלית לאומית-היסטורית-ייחודית, מסוג ה"ערכים" שמינהלים לחינוך מחדירים בילדים רכים במדינות חשוכות

וטוטאליטריות, לא עלינו. כדי לקיים חיים דמוקרטיים, כלומר חיים חילוניים וחופשיים, יש לנקוט מעשה יזום ומכוון של "שכחה" – שכחה מלומדת ויצירתית, מחיקה של "זיכרונות" תוצרי המקראות של בית הספר. צריך להדגיש, כמובן, כי זיכרון הוא "זיכרון" וכי שכחה היא "שכחה", וכי כל אחד מהם הוא בבואת השני ולא היפוכו; לפיכך השאלה הגדולה היא לא אם לזכור או לשכוח, אלא מה לזכור ולשכוח, כיצד לזכור ולשכוח, ומי יזכיר וישכח. ובעיקר יש לדעת, כי הזיכרון והשכחה אינם מכוונים כלל לעבר כי אם לעתיד.

הגיבורים של גפי אמיר, הפוסט-ציונים התל-אביבים של שנות התשעים, כבר לא קוראים בהגדה של פסח. הם נוקטים מעשה יזום ומכוון של שכחה. אבא שלהם מנסה עדיין לזכור את מה ששכח בעיקרו, והוא עוד "יהודי פעם אחת בשנה", whatever that may mean; הם כבר לא. ייתכן שהשכחה שלהם עדיין אינה מלומדת ויצירתית, ועל כן הם קוראים את דפדפת המכירות של ויזה, אבל הם לפחות בדרך הנכונה, והם יתמודדו בעצמם עם הבעיה שלהם ויציבו מולה את אותו "קריז של תקווה" חד-פעמי שלהם עצמם – לא את "התקווה בת שנות אלפיים" שבעליל אינה שלהם; שהרי הם רק בני שלושים, ועינם אינה יכולה להיות צופייה לציון, שהרי משם היא צופה. אולי הם יגיעו לירח, ואולי לא, אבל זה יהיה "הירח שלהם" וזו תהיה ההתחבטות שלהם – לא "ארון ספרים" מן המוכן הנמכר בזול לכל דורש, ולא "סלע קיומנו" זרוע גופות אדם מרוטשות. הם מעדיפים כיסאות פלסטיק וגם וודקה עם לימונדה. הם לא נוסעים לירושלים. הם נשארים בתל-אביב.

תל-אביב היא לב הסכסוך הישראלי-יהודי...

אורי רם – המחלקה למדעי ההתנהגות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

* בעקבות המאמר "בזכות השכחה" מאת יהודה אלקנה (אלקנה 1988). על הערות מאירות אני מודה לחבריי דוד דה-פריס, שרית הלמן, אורן יפתחאל, אדריאנה קמפ ונאוה שרייבר.

נועה בת 17. כרוזה לסרטו של יצחק צפלי
ישראל.

מפירי החוק בימית".²³ יוסי שריד מודיע על נכונותו להיפגש עם יאסר ערפאת בתגובה לקריאתו של עסאם סרטאווי להנהגת אש"ף להזמין ישראלים בעלי עמדות יוניות לשיחות עם מנהיגי אש"ף.

+ קטעים מסרט של יגאל בורשטיין על ישעיהו ליבוביץ, שבהם הוא מבקר בחריפות את דוד בן-גוריון ואת גולדה מאיר, נפסלים לשידור על ידי מנכ"ל רשות השידור, יוסף לפיד. < ישעיהו ליבוביץ בראיון ליהודה מלצר בכתב-העת לספרות פכחה: "אני מסית למרי. אם אלף צעירים יגידו שהם מסרבים לשרת בצבא, שפסק להיות צבא הגנה לישראל והיה לצבא כיבוש ישראל – זה יכול להצליח. מה יעשה השלטון עם אלף צעירים המסרבים לשרת את הבחור האחד, גדי אלגזי, יכלו להושיב בכלא... אבל מה יעשו עם אלף כמוהו?" > ביוני יחליט היועץ המשפטי לממשלה שלא להעמידו לדין באשמת המרדה. < רואים אור בעברית: היהודי האמבון, מאת יורם קניוק; נשים במלכוד, מאת אריאלה פרידמן, רות שריפט ודפנה יזרעאלי; אוסף מאמרים על מצב האשה בישראל; שנים-עשר פנים, שירים מאת דן פגיס. > רואים אור בעברית: אבו אל עבד מחזר אחרי מאדאם פנדלוביץ', ספר פארוזי פוליטי של סלמאן נאטור; החזית השנייה – הספרות בעימות, מאת עפית סאלם. < במחזיאון תל-אביב: דני קרנן: מקום, אוצר: מרק שפס. > מסטיב אוסטיין אל הנביאים, עבודות של פנחס כהן בגלריה גימל בירושלים. < בבית האמנים בירושלים: תערוכת "קבוצת משושה" המציגה עבודות בסגנון הריאליזם הפנטסטי והסוריאליזם. > בקאמרי: "מקום אחר", על פי ספרו של עמוס עוז, בבימוי חנן שניר. < בהבימה, נסים אלוני מביים מחדש את הנסיכה האמריקאית. > בתיאטרון הזירה סיפור מס' 2: תיאטרון ניסויי מאת מוטי שירן, המוסיקה של יוסי מר-חיים. > ונימצק, מאת גיאורג ביכנר, בבימוי אשר צרפתי, בתיאטרון המדרגות.

פברואר 8 < ארכיאולוגים מפגינים מול הכנסת, במחאה על "החוק לשמירת מקומות קבורה" שמוצע כחלק מההסכם הקואליציוני עם המפלגות הדתיות. > 11 < תסיסה בקרב הדוברים ברמת הגולן: מכריזים על "מרי אזרחי" נגד ישראל, במחאה על חוק הגולן. פותחים בשביתה כללית שתמשך כשישה חודשים. לצורך שביתה השביתה השלטונות מפעילים "מצור" על הכפרים, הכולל עיכוב אספקת מזון, מים, תרופות וקשר טלפוני. > 15 < נפתח רבי'חן, קומפלקס בתי קולנוע קטנים בכיכר דיזנגוף בתל-אביב. ראשית נטישת אולמות הקולנוע הגדולים. > 17 < הרב מאיר כהנא עוזר מפגינים ברמאללה, במסגרת שירות מילואים בצה"ל. > 25 < סטודנטים, בהנהגת צחי הנגבי, פולשים לדירות ריקות בעיר ימית, במסגרת התנועה לעצירת הנסיגה מסיני. > 27 < בנצרת נערך קונגרס האדמה והדיר של המגזר הערבי. > + הביקורת מקבלת בהתלהבות את נועה בת 17, סרטו של יצחק צפלי ישראל, בכיכובה של דליה שימקו: סיפור התבגרות של נערה על רקע הפילוג בתנועה הקיבוצית בשנות החמישים. "סוף-סוף סרט ישראלי". < רואים אור: בצמ אבלחובב, מאת שבתי טבת, מעלה מחדש את הנושא לסדר היום הציבורי; כבלים של צדק, מאת המשפטן משה נגבי, סוקר את מעורבותו של בית המשפט העליון בשטחים.

מרס 2 < קבוצת אנשים חמושים מנאמני הר הבית מנסה להיכנס למתחם הר הבית. בעימות עם שומרי האתר נפצע אחד השומרים. למחרת ישובו המפגינים וינסו, ללא הצלחה, להיכנס למתחם ההר. > 3 < צה"ל מפנה בכוח חקלאים בהתנחלויות פתחת רפיח. רוב המפונים מגיעים לעיר ימית ומתבצרים בה. > 12 < שר הכלכלה, יעקב מרדור, מציג את "המצאת האנרגיה" לחיסכון בחשמל, שתתברר בהמשך כהמצאת שווא. > 14 < הממשלה מחליטה להקים ועדת חקירה לפרשת רצח ארלוזורוב. > 20 < פרשת החטיפה והרצח של הילדה נאוה אלימלך מזעזעת את הארץ. הרוצח לא נלכד. > + ועדת החינוך והתרבות של הכנסת דנה בסקר על הרגלי הצפייה והקריאה של אזרחי ישראל: "עם הספר הופך לעם הטלוויזיה". < כתבה על מאיר יערי בעיתון מוניטין מעוררת פולמוס מעל דפי על המשמב: "עיתון בורגני קפיטליסטי" פוגע באושריות התנועה ובמנהיג הישיש. < רואים אור: השואה: היבטים היסטוריים, אוסף מחקרים ומסות מאת ההיסטוריון יהודה באואר: טוען כי יש להתייחס אל השואה כאל תופעה היסטורית ושולל את המיסטיפיקציה שלה; משה סנה: אחרית כראשית, קובץ נאומים ומאמרים משנותיו האחרונות; גיא אונג, מאת שולמית לפיד, רומן היסטורי